

I

TOJI EGIPTIETĖ

„Vertingiausia žmogaus savybė yra gebėjimas pajusti, kuo negalima tikėti.“

EURIPIDAS

VIENA IŠ GARSIAUSIŲ moterų žmonijos istorijoje – Kleopatra VII – valdė Egiptą dvidešimt dvejus metus. Ji buvo netekusi karalystės, paskui ją atgavo, vos vėl neprarado, sukūrė imperiją ir jos neteko. Jau vaikystėje buvusi tarsi deivė, aštuoniolikos metų tapusi karaliene ir greitai po to išgarsėjusi, Kleopatra suteikė peno įvairioms spėlionėms, paskaloms ir legendoms, dar tebegyvendama. Pasiekusi savo valdžios aukštumą, ji kontroliavo visą rytinę Viduržemio jūros pakrantę. Tai buvo paskutinis didžiosios Egipto karalystės laikotarpis. Trumpą metą Kleopatra savo rankose laikė net viso Vakarų pasaulio likimą. Garsioji valdovė susilaukė vaiko su vedusiu vyru, po to dar trijų vaikų su kitu vyriškiu. Mirė būdama trisdešimt devynerių, tą datą nuo Kristaus gimimo skiria trys dešimtmečiai.

Šlovę dažnai sustiprina ir atomazga: Kleopatros gyvenimas nutrūko staiga ir stulbinamai. Ši istorinė asmenybė ilgai išliks mūsų vaizduotėje. Kleopatros lūpomis kalba daug žymių dramaturgų ir poetų, jai priskiriami žodžiai tariami jau du tūkstantmečius. Kleopatra yra viena iš dažniausiai tebeminimų istorinių asmenybių: jos vardu pavadintas asteroidas, videožaidimas, poligrafinis šriftas, cigaretės, lošimo automatas, striptizo klubas. Kleopatrą mes siejame ir su aktorės Elizabeth Taylor pavarde. Shakespeare'as buvo išpranašavęs, kad Kleopatros įvaizdis neišsemiamas, tačiau jis nė neišsivaizdavo tokio masto.

Kleopatros vardas neištrinamai įrėžtas į žmonių atmintį, tačiau jos išvaizdą gaubia paslapties šydas. Nors ji viena iš garsiausių istorinių asmenybių, žinių apie tai, kaip ji atrodė, išliko nedaug – autentiškais galima laikyti tik atvaizdus ant monetų, išleistų dar Kleopatrai gyvai esant, reikia manyti, kad ji pati tuos atvaizdus pripažino tinkamais.

Kleopatrą mes minime ne taip, kaip reikėtų. Juk ji buvo gabi ir įžvalgi valdovė, žinanti, kaip įkurti laivyną, nuslopinti sukilimą, tvarkyti iždą ir sumažinti nepriteklių. Žymus romėnų karvedys yra pareiškęs, kad Kleopatra puikiai išmanė karvedybą. Nors anuo metu moterys valdovės nebuvo retas reiškinys, ji išsiskyrė iš kitų tuo, kad buvo vienintelė pasaulyje moteris, valdžiusi viena ir turėjusi įtakos vakarietiškam pasauliui. Jos turtai buvo kur kas didesni nei bet kurio kito Viduržemio jūros regiono valdovo. Kleopatros prestižas buvo didesnis nei bet kurios kitos moters, ir tai buvo priminta priešiškam jai valdovui, kai šis, Kleopatrai apsistojus jo rūmuose, pareikalavo ją nužudyti. (Dėl išskirtinės valdovės svarbos ji nebuvo nužudyta.)

Kleopatra kilo iš giminės, kurioje būta daug žudikų, ir pati tęsė šią šeimos tradiciją. Tačiau pagal anų laikų supratimą ji elgėsi itin deramai. Nepaisant to, ji minima kaip pasileidusi vilioklė. Tai ne vienintelis atvejis, kai neabejotinai galinga moteris paverčiama begėdiška gundytoja.

Kaip ir kitų poezijos pamėgtų žymių veikėjų, Kleopatros gyvenimas buvo kupinas trikdžių ir nusivylimų. Ji augo apsupta neišpasakytos prabangos ir buvo ruošiamą paveldėti silpnėjančią karalystę. Dešimt Kleopatros giminės kartų vadinosi faraonais. Iš tiesų Ptolemėjai buvo iš Makedonijos kilę graikai, todėl Kleopatra buvo lygiai tokia pat egiptietė, kaip ir Elizabeth Taylor. Sulaukusi aštuoniolikos Kleopatros ir jos dešimtmetis brolis ėmė valdyti šalį, kurios praeitis buvo garsi, o ateitis – miglota. Kleopatrą nuo Nefertitės skiria 1300 metų. Piramides, – beveik neabejojama, jog Kleopatra jas aprodė Julijui Cezariui, – jau buvo išmarginę užrašai, o Sfinksas stipriai restauruotas dar prieš tūkstantmetį. Ptolemėjų imperijos šlovę jau buvo nusinešusi laiko tėkmė. Kleopatra subrendo tuo metu, kai pasaulyje iškilo Roma, o romėnų valdžia dar būsimosios valdovės vaikystėje pasiekė Egipto

sienas. Cezaris tuomet sakė savo parankiniams, kad jei jie nesiryšią kariauti, užgrobti turtų ir valdyti kitus, jie nesą romėnai. Tuo metu Kleopatrai buvo vienuolika metų. Vienas Rytų valdovas, pats dalyvavęs įspūdingame mūšyje prieš Romą, aiškiai apibūdino keblią Kleopatros padėtį: romėnai išsiskyrė vilkams būdingu temperamentu. Jie nekontroliavo didžiųjų karalių, plėšdavo viską, ko užsigesdavo, stengėsi kuo daugiau užgrobti ir „arba viską sunaikindavo, arba to siekdami žūdavo“. Šalies, kuri tebuvo viena išlikusi turtinga, vaidmuo Romos įtakos sferoje buvo akivaizdi. Egiptas pasižymėjo derybiniu sumanumu, tad iš esmės buvo išlaikęs savo autonomiją. Be to, ši šalis jau ne sykį buvo įsipainiojusi į Romos reikalus.

Už stulbinamą pinigų sumą Kleopatros tėvas buvo pasirūpinęs oficialiu pareiškimu, kuris liudijo jį esant „romėnų draugu ir sąjungininku“. Tačiau jo dukra vėliau suprato, jog nepakanka būti romėnų ir jų Senato draugu: svarbiausia – susidraugauti su galingiausiais romėnais. Tai glumino vėlyvojo laikotarpio respubliką, kuri jau buvo nusiaubta pilietinių karų. Kleopatros gyvenimo laikotarpiu tokių karų įsiliepsnodavo nuolat, ir per juos buvo išbandomi romėnų karo vadų pranašumai. Dažnai tie mūšiai atspindėdavo ūmaus būdo žmonių asmenines ambicijas. Du kartus kovos netikėtai išplisė Egipto žemėje. Kiekvienas toks sukrėtimas paliesdavo daugelį Viduržemio jūros regiono šalių ir sujaukdavo nusistovėjusią tvarką – pasikeitus valdovui, kuriam tekdavo liudyti savo ištikimybę, kartu atsirasdavo ir naujas duoklės rinkėjas. Kleopatros tėvas pasikliovė Pompėjumi Didžiuoju – puikiu romėnų karvedžiu, kuriam nuolat šypsodavosi sėkmė. Šis tapo šeimos patikėtiniu ir dalyvavo pilietiniame kare prieš Julijų Cezarį tuo metu, kai kitame Viduržemio jūros krante Kleopatra perėmė valdžią. 48 m. pr. Kr. Cezaris triuškinamai laimėjo mūšį prieš Pompėjų centrinėje Graikijoje. Pompėjus bėgo į Egiptą, tačiau Egipto pakrantėje buvo nudurtas ir nukirsdintas. Tuo metu Kleopatrai buvo dvidešimt vieneri. Jai neliko kito pasirinkimo, tik įgyti naujojo romėnų pasaulio šeiminko palankumą. Tai ji padarė visiškai kitaip nei kitų Romos globojamų šalių karaliai, kurių vardai tikriausiai neatsitiktinai šiandien yra užmiršti. Per artimiausius metus ji stengėsi pakreipti didžiulę Romos

galią sau tinkama linkme, po Cezario mirties vis keisdama globėjus ir galų gale palenkdamą savo pusėn Cezario statytinį Marką Antonijų. Šitaip ji pabandė atitolinti tai, kas buvo neišvengiama. Jos istorija buvo pasmerkta nesėkmei dar nė neprasidėjusi, nors Kleopatra tikėjosi, kad viskas klostytis kitaip. Po Kleopatros mirties Egiptas tapo Romos imperijos provincija ir iki XX a. neatgavo savo autonomijos.

Ar galima pasakyti ką nors gera apie moterį, miegojusią su dviem galingiausiais to meto vyrais? Galbūt, bet to neverta ieškoti romėnų pasakojimuose. Kleopatra atsidūrė pavojingiausioje istorinėje sankirtoje: moteris ir valdžia. Euripidas jau prieš keletą šimtmečių buvo perspėjęs, kad protingos moterys yra pavojingos. Vienas romėnų istorikas su dideliu malonumu aprašė judėjų karalienę kaip šalies papuošalą, bet nuo šešto to rašinio puslapio smerkė ją už beatodairišką ambicijas ir nekuklų valdžios troškimą. Be to, anuo metu valdžios buvo siekiama ne vien naudojantis ginklais. I a. pr. Kr. sudarytoje vedybinėje sutartyje nuotaka pasižadėjo būti meili ir ištikima. Be to, ji prisiekė į sutuoktinio maistą ir gėrimus nepilti meilės gėrimo. Neaišku, kurį karvedį – Antonijų ar Cezarį – mylėjo Kleopatra, tačiau tiksliai žinome, kad jie abu negalėjo atsispirti šiai moteriai. Romėnų nuomone, ji abu juos „pavergė“. Tai virto žaidimu, kuriame viskas buvo pastatyta ant kortos: valdinga moteris įveikė vyro suktybę. Paklausta, kaip sugebėjo paveikti pirmąjį Romos imperatorių Augustą, jo žmona neva atsakiusi, jog to pasiekusi „itin tyru elgesiu ir mielai darydama viską, kas pamalonintų vyrą, nesikišdama į jo reikalus ir puikiai apsimesdama nieko negirdėjusi apie kitus vyro aistros objektus“. Nemanytina, kad ši taisyklė tinkama visais atvejais. Juo labiau kad Kleopatra buvo visiškai kitokio sukirpimo moteris. Poilsinės žvejybinės kelionės metu po kepinančią Aleksandrijos saulę ji sugebėjo žymiausiam tuometiniam romėnų karvedžiui įteigti, kad nusižengtų savo įsipareigojimams.

Romėnai savivalę ir įstatymų nepaisymą laikė graikų palikimu. Kleopatra buvo įtarinėjama dvejai: ir dėl savo gimtosios kultūros, pasižyminčios „prigimtiniu talentu sukčiauti“, ir dėl savo aleksandrietiškų manierų. Romėnai nepajėgė atskirti egzotikos nuo erotikos.

Kleopatra įkūnijo okultizmą, rytietišką alchemiją, gimtąjį jausmingą kraštą, kuris, kaip nenuspėjama upė, yra kaprizingas ir autentiškas. Su ja bendraujantys vyrai kaipmat pamesdavo galvas ar bent jau turėdavo iš naujo persvarstyti savo planus. Tokia ji pavaizduota Plutarcho parašytoje Marko Antonijaus biografijoje, taip ją apibūdina ir XIX amžiaus istorikas, jis aprašė, kaip ji, „pasileidusi šešiolikmetė“, sutinka Cezarį. (Nors veikiausiai tuo metu ji buvo subrendusi dvidešimt vienerių metų moteris.) Tiesą sakant, apie sirenų balsus iš Rytų buvo žinoma daug anksčiau, nei istorijos arenoje pasirodė Kleopatra. Juk jos tėvynė buvo svaiginanti šalis, kurioje viešpatavo geismas ir turtai. Todėl nesunku suprasti, kodėl Cezaris tapo istorija, o Kleopatra – legenda.

Tolesnius įvykius aptemdė tai, kad Kleopatros istoriją pasakojantys romėnai pernelyg gerai išmanė savo senovės istoriją. Kartais mes, – kaip kad Markas Twainas atsiliepė apie Vatikaną, – būname linkę pasirinkti ne originalą, o kopiją. Taip pasielgė ir klasikiniai autoriai – jie susiejo įvairius senuosius pasakojimus, kuriuose Kleopatrai priskiriami kitų veikėjų neigiami bruožai. Perpasakojama istorija yra nuolat pagražinama, tačiau ne visada tiksliai atspindi faktus. Senuosiuose tekstuose neigiami veikėjai visada dėvi itin vulgarius purpurinės spalvos rūbus, gausiai maitinasi keptais povais, tepasi keistais tepalais, dabinasi perlais. Visiškai nesvarbu, kas tas veikėjas, – visas ribas peržengusi ir valdžios ištroškusi Egipto karalienė ar nuožmus piratas, – autoriai jį apibūdina kaip išsiskiriantį savo „atstumiančia ekstravagancija“. Blogis ir prabanga žengia greta, pasaulis nudažomas purpurine ir aukso spalvomis. Tų tekstų anaipol nepagerino tai, kad istorija juose susiliejo su mitologija, o žmogus buvo sudievinas. Taigi pasakojimuose apie Kleopatrą galima pastebėti Orfėjaus lyros pėdsakų arba išvelgti kiaušinių, iš kurio išsiriti Dzeuso motina. (Tai nutiko Spartoje.)

Istoriją rašo vėlesnės kartos, be to, istorija ir rašoma vėlesnėms kartoms. Istorijos šaltinių autoriai, kuriuos laikome autoritetingais, nebuvo susitikę su Kleopatra. Plutarchas gimė po Kleopatros mirties prabėgus 76 metams. (Jis gyveno tuo pačiu metu kaip ir Matas, Morkus, Lukas bei Jonas.) Apianas istorinius įvykius aprašė nuo jų prabėgus

daugiau nei šimtmečiui, Dio – daugiau nei dviem šimtmečiams. Kleopatros istorija skiriasi nuo kitų pasakojimų apie garsias moteris tuo, kad ji paveikta šią istoriją pasakojančių vyrų, jie tik dėl jiems žinomų priežasčių buvo linkę jos vaidmenį gerokai sureikšminti, o ne sumenkinti. Jos bendravimas su Marku Antonijumi trukęs ilgiausiai, o santykiai su jo priešininuku Augustu buvę patvariausi. Pastarasis sužlugdęs Antonijų ir Kleopatrą. Siekdamas didesnės šlovės, jis sutirštintomis spalvomis nupiešė Romai nepasotinamos, klastingos, kraujo ištroškusių ir dėl valdžios pakvaišusios Egipto karalienės paveikslą. Augustas sureikšmino Kleopatrą hiperbolizuodamas jos savybes, kad taip padidintų savo pergalės svarbą bei nuslėptų tikrąjį savo priešą – buvusį svainį. Nesunku įsivaizduoti, kaip atrodytų pasakojimas apie XIX a. Napoleono gyvenimą Didžiojoje Britanijoje arba XX amžiaus Amerikos istorija, jei jos autorius būtų Pirmininkas Mao.

Turėdami galvoje itin tendencingus istorikus, dar atsižvelkime į vieną itin didelę spragą: iš Aleksandrijos laikų neišliko nė vieno papiruso, beveik nieko neišliko ir iš senovinio miesto. Tėra vienintelis Kleopatros rašytinis žodis (33 m. pr. Kr. ji arba raštininkas pasirašė karališkąjį dekretą graikišku žodžiu *ginesthoi*, reiškiančiu „tebūnie“). Klasikiniai autoriai visiškai nepaisė faktų, o neretai ir logikos, jų teiginiai dažnai prieštarauja vienas kitam ir net patys sau. Apianus nekrepė dėmesio į detales, Juozapas – beviltiškai supainiojęs chronologiją. Dio savo darbuose pirmenybę teikė ne faktų tikslumui, o dėstyto retorikai. Spragos tokios dažnos, jog net atrodo, kad padarytos tyčia, todėl neatmestina versija, kad daug kas sąmoningai nutylėta. Kaip galėjo neišlikti Kleopatros biusto iš tokios epochos, kurioje klestėjo realistinio vaizdavimo tradicija? Cicerono laišakai, rašyti 44 m. pr. Kr. – Cezariui su Kleopatra besilankant Romoje, taip niekada ir nebuvo išspausdinti. Užtat iš tos epochos, kupinos audringų neramumų, turime puikią, išsamią Graikijos istoriją. Sunku nusakyti, ko mums labiausiai trūksta: Apianus žadėjo daugiau papasakoti apie Cezarį ir Kleopatrą savo keturiuose Egipto istorijos knygose, bet jos, deja, neišliko. Livijaus aprašomas laikotarpis pasibaigia šimtu metų anksčiau, nei gyveno ir valdė Kleopatra. Apie įžymiosios valdovės

asmeninio gydytojo darbo subtilybes žinome tik iš Plutarcho nuorodų. Delijaus kronikos mįslingai pradingo kartu su netvarkingais, kaip jis teigia, Kleopatros jam rašytais laiškais. Net Lukanas savo epinėje poemoje padarė netikėtą ir suerzinančią pauzę, palikdamas Cezarį įkalintą Kleopatros rūmuose, kai prasidėjo Aleksandrijos karas. Trūkstant faktų, pasitelkiami mitai – istorijos kalninė puerarija (vijoklinis augalas – *vert. past.*).

Tikrų istorinių faktų stygius sudaro prielaidas atsirasti mūsų pačių sukurtoms istorijoms. Tada valstybės reikalai nublinksta prieš meilės istorijas. Kleopatros paveikslas – valdinga moteris, išmananti politiką, diplomatiją ir valdymo meną, laisvai kalbanti devyniomis kalbomis, tobulai įvaldžiusi iškalbos meną ir išsiskirianti charizmatiškumu – vis dėlto atrodo kaip jungtinis romėnų propagandininkų ir Holivudo režisierių kūrinys. Kleopatrai priskiriama savybė, kurią visada žinojome egzistuojant, – tai moteriško seksualumo galia. Jos nuovokumas šioje srityje stubina.

Kleopatrai nepasisekė ne tik dėl to, kad jos istoriją rašė priešai, bet ir dėl to, kad ji užvaldė visų mintis, pasirodžius lotynų poezijai. Kleopatra liko įamžinta kūrinuose, parašytuose prieš kalba. Grožinės literatūros kūrinių skaičius nuolat augo. George'as Bernardas Shaw, vardydamas kūrinio „Cezaris ir Kleopatra“ šaltinius, pamini ir savo vaizduotę. Daugelis istorikų sutinka su Shakespeare'o versija – ir tai visai suprantama, tačiau tai šiek tiek panašu į situaciją, jei George'o C. Scotto žodžius cituotume kaip Pattono.

Atkurti Kleopatros paveikslą tolygu tinkamai pateikti tuos negausius faktus, išlukštenuos iš storo juos apaugusio mitų ir senųjų istorikų propagandos kevalo. Ji buvo graikiškosios kultūros atstovė, kurios istorija pateko į rankas vyrams, siejantiems savo ateitį su Roma, dauguma jų buvo imperijos valdininkai. Autorių pasirinktieji istoriniai metodai mums nepriimtini – retai teįvardydami šaltinius, jie pasitikėjo savo atmintimi. Vertinant pagal šiuolaikinius standartus, jie būtų vadinami polemistais, apologetais, moralistais, raštininkais, pasakėtininkais, perpasakotojais, kurie prireikus nutyli tam tikrus faktus, o kitu atveju – prideda. Nors Kleopatros laikų Egiptas pasižymėjo